

VOORWOORD

De basis voor dit boek is gelegd door Spotty, een zwart-wit gevlekt plastic hondje met een rode brandweerhelm. Ooit, in een ver verleden, had ik een baan bij een Amerikaanse multinational in Londen. Deze onderneming was gespecialiseerd in parfum, cosmetica en zogeheten *novelty gifts*. Daar schreef ik wervende teksten voor. De auteur van dit boek, de boomlange Jan Roelofs, werkte bij hetzelfde bedrijf. Wij waren dus in dienst van de koopman en daar betaalde hij ons goed voor.

De koopman was in de loop van mijn leven voor mij een vertrouwd begrip geworden. Op mijn zeventiende was ik het bedrijfsleven in gerold. ‘Kantoorbediende’ stond er tot mijn afschuw in mijn paspoort. Gezien mijn matige schoolresultaten zag mijn vader geen academische toekomst voor mij en daar had hij waarschijnlijk gelijk in – ik leer sneller als ik iets doe. Een paar jaar later vertrok ik naar Engeland met een getekend arbeidscontract op zak. Mijn ouders bekeken mijn carrière met stijgend ontzag en ook een zekere opluchting. Dat verstrooide, dromerige kind dat zijn kleren in de vuilnisbak gooide en het afval in de wasmand, was toch nog goed terechtgekomen en hij verdiende een knap salaris.

Behalve de koopman kende ik ook de dominee goed. De dominee wist hoe het zat en had de sleutel voor de poort naar het eeuwige leven. Met zijn wijzende aanwezigheid in ons geestelijk gedachtegoed was ik opgegroeid. Aan het stuur van zijn bromfiets was een asbak geschroefd waarin een half opgerookte sigaar lag uit te doven, zodat hij zich op huisbezoek bij zijn gemeenteleden een verse bolknak kon laten presenteren. Waar rook is, is niet altijd vuur.

Alleen de kunstenaar werd buiten de deur gehouden. Als hobby kon het wellicht geen kwaad, maar daar kon je toch je brood niet mee verdienen. Mijn artistieke neigingen, ik schreef en tekende heel graag, werden met de beste bedoelingen ontmoedigd. Sommige mensen laten zich daar niet door weerhouden en daar heb ik een groot respect voor. Zelf koos ik de meer acceptabele optie: copywriting voor de koopman.

Zo kwam het dat ik op zekere dag door de gangen dwaalde met een kleurenfoto van een nieuw product. Het was een kindertandenborstelhouder in de vorm van een heldhaftig hondje dat een ladder beklom om een in het nauw geraakte poes te redden. In de standers van de ladder was ruimte uitgespaard voor de tandenborstels. Het geheel kon met een plakstrip aan de tegels van de badka-

mer bevestigd worden en het zou daar een belangrijke bijdrage leveren aan de mondiale gebitshygiëne van jeugdigen.

Alleen ontbrak het mij aan voldoende harde informatie. Hoe groot was dit product precies? In het trappenhuis van ons hoogpolige kantoor kwam ik mijn collega tegen. Ik hield de foto voor zijn neus en vroeg: ‘Zeg, Jan, weet jij de lengte van de Spotty To The Rescue Toothbrush Holder and Toothbrushes?’ Er viel een korte stilte, waarna we elkaar aankeken en in een hulpeloos gelach uitbarstten. Het was een *defining moment*, zoals de Engelsen zeggen. De absurditeit van onze bezigheden drong opeens tot ons door.

Niet lang daarna hebben we beiden ontslag genomen en zijn ieder op onze eigen manier op zoek gegaan naar meer betekenis. Het was een reis met veel omzwervingen, maar we zijn elkaar nooit uit het oog verloren. Voor Jan mondde deze speurtocht uit in dit prachtige boek, een levenswerk, mogen we wel zeggen. De koopman en de dominee zitten stevig op de kist. Dit is een spiritueel pleidooi voor de vrijlating van de kunstenaar in onze samenleving. Met dank aan Spotty, die ook ons heeft gered.

Dirk Mulder

Dirk Mulder is schrijver, journalist en columnist. Hij is freelancer en werkte onder andere voor *Rails*, *AD/Utrechts Nieuwsblad*, *Arts & Auto* en *de Volkskrant*. Ook schrijft hij voor *Happinez* en *Psychologie Magazine*. Dirk woonde en werkte bijna tien jaar in Londen. Hij won de publieksprijs voor het beste reisverhaal en publiceerde een roman, getiteld *We zouden nog naar Noorwegen*, bij Uitgeverij Thomas Rap (2005).

INLEIDING

Koopman, Dominee, Kunstenaar: de belofte van de Nederlandse ziel

Laten we Nederland beschouwen als een land uit een sprookje. Zo gek is dat niet voor een land waar niemand honger hoeft te lijden, de meeste kinderen met gevulde buikjes en gepoetste tanden naar school gaan en de weilanden altijd groen zijn. In zo'n land wil iedereen wel wonen.

Zoals het in een sprookje hoort, heeft zo'n land natuurlijk een koning. In de twintig eeuwen dat dit sprookje al speelt, heeft het wel even geduurd voordat het volk de koning voldoende vertrouwde om hem de troon te gunnen. Een hele tijd moesten de oudste zoons van de koningsfamilie steeds vreselijk hun best doen om goed voor het volk te zorgen. Het volk was vaak ontevreden. Niet altijd onterecht, want soms bakte zo'n oudste zoon er helemaal niks van. Maar nadat een tijdlang een boze koning uit het buitenland de baas in Nederland was geweest en weer weggestuurd werd, mocht de oudste zoon uit de koningsfamilie dan eindelijk koning worden. Hij heette Willem Frederik, en zijn onderdanen noemden hem koning Willem I.

Willem I regeerde over een land dat uit twee delen bestond: de Zuidelijke en de Noordelijke Nederlanden. In een sprookje zouden we graag lezen dat koning Willem een wijs en verstandig man was, maar dat was niet zo. Koning Willem I was een hebberd, altijd uit op eigen voordeel. Zo kwam het dat het rijk op een slechte dag in tweeën scheurde, en dat is tot op de dag van vandaag het geval.

In sprookjes hebben koningen altijd drie zoons, en dat is in dit sprookje ook zo.

De eerste zoon van Koning Nederland werd koopman – een aardje naar zijn vaartje. We noemen hem Henk. Koopman Henk was slim, om niet te zeggen sluw. Hij wist altijd precies aan welke kant zijn boterham belegd was, hij kon heel goed een spierinkje uitwerpen om een kabeljauw te vangen want hij begreep donders goed dat de cost voor de baet uit ging. Hij was niet al te goed, want hij keek wel uit om buurmans gek te zijn, en hij was al helemaal geen dief van eigen portemonnee.

Koopman Henk hield van varen. Hij maakte verre reizen en verdiende daar fortuinen mee. Hij belegde zijn geld in onroerend goed – stijlvolle, statige panden,

maar ook weer niet al te protserig, want daar hield zijn moeder niet van – en in tulpenbollen en in aandelen. Af en toe kocht hij een schilderij om boven de schoorsteenmantel te hangen, maar niet al te vaak want kunst, nee, daar kon de kachel niet van branden.

Heel lang ging het heel erg goed met Koopman Henk, maar op een dag raakte hij in een depressie. Zelf noemde hij het een 'burn-out', dat vond hij beter klinken. Hij had alles, hij kon alles doen wat hij wou, maar waar was het allemaal voor nodig? Hij luisterde naar Peggy Lee die zong 'Is this all there is?' en riep uit: 'Precies! Dat bedoel ik nou!' En barstte in huilen uit.

De tweede zoon van de koning werd dominee, net als een aantal ooms van moederskant. We noemen hem Wim. Dominee Wim kon je de oren van het hoofd praten. Hij wist altijd precies hoe alles zat en moest. Zijn grootste vriend was Jezus, namens wie hij menig burger de mantel uitveegde. Dominee Wim had een gruwelijke hekel aan katholieken, die er volgens hem de oorzaak van waren dat het rijk gescheurd was, dat we Indië waren kwijtgeraakt en dat de jeugd van het land aan de drank was. Na een paar borreltjes op zondagmiddag – alleen als hij de vroege preekbeurt had – begon Dominee Wim steevast over de Tachtigjarige Oorlog. Hoe die papenvreter Lumey toch maar mooi dat papennest Gorcum had uitgemoord, hoe de stedendwinger Frederik Hendrik die roomse brabo's eronder had gekregen en dat het toch hoog tijd werd voor een nieuwe beeldenstorm. Tegen de tijd dat hij met het gezelschap wilde toasten op 'Maria Me Reet' werd Dominee Wim met zachte dwang in de provisiekast opgesloten, waar vervolgens nog lang het 'In Naam van Oranje doe open de Poort' klonk. Vele jaren had Dominee Wim zich verzet tegen de schending van de zondagsrust, hij had zelfs nog meegedaan aan de barricade van het zwembad van Rijssen, maar uiteindelijk had hij op aandrang van zijn broer Henk ingestemd met de invoering van de koopzondag. Zelf kwam hij zelden in een winkel, want Dominee Wim zat altijd op zwart zaad.

De derde zoon van de koning was een merkwaardig geval. Hij wilde niet deugen, noch voor de handel, noch voor de kerk, en hij deed zijn ouders daarmee veel verdriet. Deze derde zoon – hij heet Jan – wilde eigenlijk alleen maar ... spelen. Toen hij de zesde klas van de lagere school voor de derde keer gedaan had en hij nog steeds te speels was voor het lyceum, besloten zijn ouders dat het tijd werd voor een ernstig gesprek met oom Bernard, die menig jongeling

uit het koningsgeslacht al op het rechte pad had gebracht.

Oom Bernard nam prins Jan mee naar de chinees en vroeg hem op de man af wat hij wilde worden.

‘Worden? Ik b n toch zeker al iets?!’

‘Jawel, natuurlijk, maar ik bedoel, wat voor beroep wil je later uitoefenen? Alleen maar prins zijn is niet genoeg, hoor. Je broer Henk is koopman, je broer Wim is dominee, wat wil jij? Iets met watermanagement misschien?’

‘Ik wil kunstenaar worden,’ zei prins Jan ferm.

Dankzij de connecties van oom Bernard in de kunstwereld kon prins Jan in de leer bij een schilder in Amsterdam. Maar al snel verhuisde die schilder naar een ver land omdat het kunstklimaat in Nederland hem niet beviel. Prins Jan verhuisde mee. Af en toe kreeg de familie een Ansichtkaart met daarop een religieuze mededelingen als ‘Heb het fijn’, ‘Lach me rot’ en ‘Ze hebben hier heerlijke gamba’s’. Maar de Ansichtkaarten kwamen met steeds grotere tussenpozen. De laatste Ansichtkaart was een afbeelding van een vulkaan op een tropisch eiland, met aan de keerzijde de tekst ‘Waarheen, waartoe, waarvoor?’ Daarna bleef het stil.

In het koninkrijk ging het dagelijks leven ondertussen gewoon door. Alles ging zo’n beetje z’n gangetje, hoe meer er veranderde, hoe meer het hetzelfde bleef. Drie koningen op een rijtje werden opgevolgd door drie koninginnen op een rijtje. De laatste koningin had opnieuw een zoon. Die zoon groeide op, trouwde, kreeg kinderen. En toen ... ja, en toen?

DE NEDERLANDSE VOLKSZIEL

Een sprookje is een verhaal van de ziel. Net als de ziel van een mens, heeft ook de ziel van een volk tijd nodig om te groeien. De Nederlandse ziel is het resultaat van een wordingsgeschiedenis van eeuwen.

En net als iedere individuele ziel speelt ook een volksziel een eigen, unieke rol in het totaal. De rol die Nederland heeft te vervullen is nog onduidelijk. Dat komt doordat slechts twee van de drie archetypes die het specifieke karakter van de Nederlandse volksziel uitmaken (Koopman en Dominee), bewust zijn. Het derde sluimert nog, maar het is aan het wakker worden. Wat heeft de Kunstenaar ons te brengen?

Het begrip ‘volksziel’ is beladen. Veel Nederlanders geloven vandaag de dag niet dat zo’n volksziel überhaupt bestaat. Anderen erkennen wel het bestaan van een gezamenlijk fundament onder ons land dat verder gaat dan een aantal praktische afspraken, maar zoeken dat dan in het begrip ‘nationale identiteit’. Dat begrip is echter te beperkt. Want het heeft betrekking op de persoonlijkheid van Nederland, het gezicht waarmee wij ons aan de buitenwereld presenteren. In de omschrijving van die persoonlijkheid vinden we vele ware trekken van ons volkskarakter, maar het blijft steken bij de buitenkant. De ziel van een mens en een natie heeft meer te maken met dieper liggende lagen: met onbewuste motieven, met halfbewuste schemergebieden, met essentie die soms onverwachts aan het daglicht treedt. De ziel is het gebied waar de levenskracht zetelt, waar verlangen naar – en vrees voor – onze bestemming lang, lang geleden wortel heeft geschoten.

WATER

De ziel van Nederland werd geboren op een modderig stuk grond aan de Noordzee, de rivierdelta van Rijn, Maas, Eems en Schelde. Water speelt een hoofdrol in onze geschiedenis. Onze beheersing van het water is minder een kwestie van ‘vechten tegen’ dan ‘leven met’. Het gevecht tegen het water is, gezien de hoeveelheid ervan, bij voorbaat een verloren strijd. Het komt van vier kanten: de rivieren, de zee, de regen van boven en het grondwater van onder. We hebben geleerd te leven met het water, en het heeft ons ook gevormd. De ziel van Nederland is een waterziel.

Als je water ziet als symbool voor emoties, dan zijn we er aardig in geslaagd dat emotiewater in te dammen, te kanaliseren. Dat hebben we gedaan door in de loop van de eeuwen alle ruimte te geven aan de twee archetypes die we allemaal maar al te goed kennen.

KOOPMAN EN DOMINEE

Die twee spelen in onze hele geschiedenis een belangrijke rol. In onze eigen onafhankelijkheidsstrijd, de Tachtigjarige Oorlog, staan hun belangen nog weleens tegenover elkaar, maar als ze samenwerken, leidt dat tot een weerbarstig soort kracht.

De koopman is de vertegenwoordiger van de horizontale dimensie: alleen het

zintuiglijk waarneembare telt. Alleen dat wat tastbaar, meetbaar en in geld waardeerbaar is, doet er toe. De rest is luxe, flauwekul, luchtftetserij. Het is de figuur van ‘doe maar gewoon, dan doe je al gek genoeg’ en ‘wat kopen we daarvoor?’ Hij ademt de Hollandse nuchterheid, de zakelijkheid, de praktische geest die de kunst van het haalbare beoefent, maar die tegelijkertijd een scherp oog heeft voor profijtelijke innovaties.

De koopman beweegt zich in hetzelfde kennisdomein als de wetenschapper: het gebied van de materialistische, objectieve, verifieerbare feiten. De wereld wordt van buitenaf waargenomen, maar het innerlijk van de dingen en van de wezens doet er niet toe. Consequent doorgevoerd leidt dit tot de cynische, nihilistische wereldbeschouwing die alles als handelswaar beschouwt en bij morele dilemma’s altijd hetzelfde weerwoord heeft: ‘zaken zijn zaken’.

Haaks hierop staat de verticale dimensie die het domein van de dominee is. Hier heerst het Hogere Doel, tot ons gekomen uit de transcendente wereld van de Geest. Voor de dominee komen niet feiten en belangen op de eerste plaats, maar normen en waarden. Waar de eerste dimensie de wereld van ‘Het Ware’ is, draait het hier om ‘Het Goede’.

In Nederland slaat vanaf het tijdperk van de Hervorming vooral de calvinistische leer aan. Het calvinisme wordt gekenmerkt door een grote nadruk op zuiverheid: het kwaad loert overal en het moet bestreden worden. De dominee met zijn opgeheven vingertje wortelt zich in onze volksaard.

De dominee richt zich naar wat ‘de leer’ voorschrijft: de geboden en verboden, opgelegd door een externe autoriteit – God in de hemel, met als spreekbuis de Bijbel. En de dominee legt uit wat God bedoelt. In de calvinistische traditie was dat ook precies de taak waarvoor de dominee door de kerkenraad werd ingehuurd. Hij was de deskundige uitlegger van de Heilige Schrift, de Schriftgeleerde, de farizeeër.

De dominee heeft een dominante invloed op onze volksaard. Niet alleen omdat het rooms-katholicisme in onze tachtigjarige onafhankelijkheidsstrijd werd gezien als een duivels onkruid dat moest worden bestreden en uitgerukt, waarna het nog eeuwenlang onderdrukt werd en pas in de negentiende eeuw weer openlijk mocht worden beleden, maar ook omdat het ruimere, lossere, bourgondischere karakter van het catholicisme haaks stond op het nijvere, vlijtige, spaarzame en rechtlijnige protestantisme dat op ons land een zwaar stempel heeft gedrukt.

KUNSTENAAR: VERBINDING MET HET INNERLIJK

Wat koopman en dominee gemeen hebben is dat ze allebei van buitenaf worden aangestuurd. De koopman door de materie, de dominee door de externe morele autoriteit. Beide dimensies zijn nodig, maar als we de verbinding met de innerlijke wereld niet beter leren te leggen, komen we om in de oppervlakkigheid van 'Platland', zoals Ken Wilber het noemt.

De figuur bij uitstek die de verbinding met de innerlijke dimensie legt, is de kunstenaar. Meer dan in de meeste andere landen is die kunstenaar in onze collectieve psyche aanwezig. Kijk naar het grote percentage Nederlanders dat zich op een of andere manier met bewustzijn en spiritualiteit bezighoudt (volgens de WRR 26%), naar de alomtegenwoordigheid van de kunstenaar in de zeventiende eeuw, naar de openheid voor vernieuwing die onze samenleving typeert, naar het grote individualisme – typerend voor de kunstenaar – waardoor het godsdienstige en levensbeschouwelijke Nederland gekenmerkt wordt.

Het klimaat in Nederland is vriendelijk voor kunst en kunstenaar. Toch slagen we er niet goed in die kunstenaarskwaliteit in de hoofdstroom van onze cultuur toe te laten. Kunst en kunstenaar bevinden zich nog te veel in de marge van de samenleving. Maar dat is aan het veranderen. Gevoel – essentieel instrument voor de kunstenaar in al zijn verschijningsvormen – is steeds meer welkom in de publieke sfeer: masterclasses en *Idols*-achtige programma's maken de kunstenaar voor het grote publiek invoelbaar; in architectuur en ruimtelijke ordening krijgt kunst meer de ruimte dan een jaar of vijftien geleden; steeds meer grote bedrijven (DSM, ING, Hema, ABN AMRO) schakelen kunstenaars in bij proces- en productverbetering; kunstenaars worden ingezet bij wijkontwikkeling. De standaardreactie op kunst is niet langer 'zonde van het geld' of 'dat kan mijn kleine broertje ook', maar 'hee, wat gaaf!' of 'interessaaaant!' De kunstenaar begint voor vol aanzien te worden, en daarmee worden we als volksziel eindelijk volwassen.

INTEGRATIE

De afgelopen eeuwen zijn de dimensies van 'Het' (koopman), 'Wij' (dominee) en 'Ik' (kunstenaar) van elkaar losgemaakt. Dat was nodig om te kunnen groeien. Maar voor diezelfde groei is het nodig dat ze nu weer geïntegreerd worden. Dan kan behalve het objectieve 'Ware' en het morele 'Goede,' ook het 'Schone' van de kunstenaar tot zijn recht komen.

Als de koopman, de dominee en de kunstenaar in ieder van ons kunnen en willen samenwerken, zullen we allemaal ontdekken hoe we van ons eigen leven een kunstwerk kunnen maken. Op collectief vlak opent dat de deur naar compleet nieuwe oplossingen voor oude problemen. En wellicht kan een volwassen Nederland de verloren rol van gidsland weer oppakken ...

HOOFDSTUK 1

DE KOOPMAN

GELD

Wij Nederlanders houden van geld. Dat moet ook wel want als bewoners van een rivierdelta hebben we nooit erg op onze bodem kunnen vertrouwen: modder is geen stabiel fundament. Daarom zoeken we van oudsher onze zekerheid liever in rijkdom die je op kunt potten en in geval van overstroming makkelijk mee kunt nemen. Geld. Geld! GELD!

Ik weet nog goed dat ik voor het eerst in deze streek kwam kijken. Het was in de tijd dat het hele land nog onder ijs bedekt was. Een enkel clubje hongerige jagers vertoonde zich weleens op de hogere gronden van het latere Limburg, ze dreven dan een oeros met veel gekrijs in een valkuil – dat hier mammoeten zouden hebben geleefd is echt een misverstand – en ze aten het arme beest op en maakten dan weer gauw dat ze wegwamen. Zo leuk was het hier niet. De ijskoude wind die over de bevroren zeevlakte aan kwam gieren zorgde voor een gevoelstemperatuur van onder de min tachtig graden, geen beschutting in zicht, alles plat, kaal en vlak. Zodra je je hoofd van achter een ijsschots omhoogstak, werd het er finaal af geblazen. Later, veel later zou dat nog terugkomen in een populair gezegde over het Hollandse maaiveld. Maar toen: geen beweging in te krijgen. Perspectief nul.

Maar toch. Ik stond op wat later de Posbank ging heten en keek uit over die onafzienbare ijsmassa. Ik genoot van de helderblauwe lucht, het was een graad of veertig onder nul en voor het eerst in lange tijd windstil. Dat was nieuw, dat was in eeuwen niet gebeurd. En toen ... ik herinner me nog glashelder het moment.

Het zonnetje schijnt. Het is een waterig zonnetje waarvan de zwakke stralen zich moeizaam een weg wurmen door de massieve kou. Ook het licht is koud. Maar dan gebeurt het: een van die stralen raakt mijn gezicht en ik voel, hoe flauw en nauwelijks waarneembaar ook: warmte. Mijn linkerwang vangt een vederlichte lauwhoed op die in die genadeloze kou aanvoelt als een hete vlam.

Een vlam van belofte want wat gaat er door die aanraking niet allemaal in één klap door me heen? Wat tot een seconde daarvoor ondenkbaar was, zeilt als een nieuwe gedachte ineens het rijk der mogelijkheden binnen: Wat als het ijs gaat smelten? Wat als die enorme klomp onbeweeglijkheid weer vloeibaar wordt? Wat als het water weer gaat stromen? Ja, wat dan?

Dan is dit een uitgelezen plek voor van alles waar ik in stilte al jaren, wat zeg ik – eeuwen, van droom. Kraampjes. Ambachtslieden met handelswaar. Stalletjes met lokale producten. Een klein marktje misschien. Omzet. Voordeel-aanbiedingen. Etalages. Nederzettingen her en der, waar de mensen 's avonds, als ze toch niks beters te doen hebben, nuttige producten maken, die mensen op andere plekken dan weer goed kunnen gebruiken. En waar ze dus voor willen betalen. Je neemt die spullen mee, op je rug, en je laat ze in een volgend dorpje aan de mensen zien. Je maakt een soort bak die je voor je buik hangt, en waar je je spulletjes op een aantrekkelijke manier in uitstalt. En als je dat dorp dan in komt, dan roep je met een harde maar welluidende stem: 'Mooie spullen! Kostbare spullen!' Nee, niet 'kostbaar', dat schrikt de mensen af. 'Kostelijke spullen', dat is beter. 'Kostelijke spullen voor weinig geld!' 'Geld?' Wat is dat nou weer?

Ik verlies me in de details, daar heb ik wel vaker last van. 'Detailhandel', ook een mooi woord.

Waar was ik ook al weer? O ja, het ijs gaat smelten, ik zie het voor me. En dan komen er hier op deze plek, waar het water het land raakt, allerlei mogelijkheden. Kansen. Uitdagingen. Openingen. Nieuwe markten. Met gaten erin. Winstpotenties. Juist omdat die grens niet zo strak is als op andere plekken, waar je zo van de rotsen rechtstreeks in zee dondert. Dat werkt niet, dat weet ik nou wel. Hier krijg je straks een mooi overgangsgebied, met rivieren die niet al te snel door een flink stuk laagland stromen, en dan bij de zee de verbinding met een veel groter geheel mogelijk maken. Water, het gaat om water, ik voel het aan m'n ... water?

En zo zie ik in één oogopslag de belofte van dit gebied. Het gaat allemaal nog wel even duren, maar in mijn vak moet je ver vooruit kunnen kijken. De kost gaat voor de baat uit. Je moet zien wat er in de toekomst mogelijk is, ook al zie je nu alleen nog maar een ijsmassa. Als je iets verder kijkt, dan zie je een

puinhoop, een moeras. Maar je moet nóg verder kijken. Een vriend van mij is architect en die kan dat met een huis. Dan denk ik: ‘Wat een bouwval.’ Maar hij kijkt daardoorheen, hij ziet al wat het kan worden, dat die krater in de grond straks een prachtige balzaal is. Kunstig vind ik dat. Ik vraag weleens aan hem hoe hij dat toch doet, en dan zegt hij altijd: ‘Ja, Henk, je gaat het pas zien als je het doorhebt.’

Zo heb ik dat met wat ik dan maar zal noemen: ‘handel’. Een beter woord weet ik niet. Handelen doen we natuurlijk allemaal, als we tenminste niet op onze luie reet blijven zitten zoals die kunstenaarstypes zich vandaag de dag schijnen te kunnen permitteren. Maar ik bedoel het in de meer beperkte zin, wat natuurlijk tegelijkertijd de veel ruimere zin is, want wat draait nou eigenlijk niet om ‘handel’? Is er iets wat niet te koop is? Nee, toch zeker?

Kopen en verkopen, dat is mijn lust en mijn leven. Daar kun je me midden in de nacht voor wakker maken. Dat gebeurt ook wel, dat een van mijn bediendes me wakker maakt met de boodschap: ‘Koopman Henk, er staat iemand met een buitenkansje voor de deur.’ Mijn vrouw zegt dan: ‘Laat toch staan, dat kan morgen toch ook?’ maar zij begrijpt niet hoe het werkt. In de handel gaat het altijd om het moment. Als wij door de eeuwen heen alsmaar hadden gezegd: ‘Dat kan morgen toch ook?’ dan waren we niet de gezegende koopmansnatie geworden die we nu nog steeds zijn. In de handel moet je je kansen grijpen, niet wachten, toeslaan als je voelt: nu! En tegelijkertijd, en dat is wel vreemd als je er goed over nadenkt, moet je ook heel goed kunnen wachten. Vaak is de tijd nog niet rijp, is de prijs nog niet goed, de klant nog niet hongerig genoeg, de verkopende partij nog niet bang genoeg dat hij met zijn spullen zal blijven zitten, en moet je als handelaar kunnen wachten.

Dat wist ik toen ook, toen ik voor me zag wat dit land kon worden, dat ik geduld zou moeten hebben. Maar als je een visie hebt, kun je wachten.

Een paar duizend jaar later, zo’n tien millennia geleden gebeurt dan wat ik al aan had zien komen: het ijs trekt zich terug en er ontstaat een klimaat dat steeds meer op dat van vandaag begint te lijken. De zeespiegel stijgt, de Noordzee loopt vol water. In de monding van waar nu Rijn, Maas, Eems en Elbe stromen, ontstaat een moerassig deltalandschap. Groepjes jagers en vissers vinden er voldoende te eten, van handel is nog geen sprake, hooguit wat ruilhandel, maar

op de hoger gelegen zand- en lössgronden in het zuidelijk en oostelijk deel van het land vestigen zich de eerste vaste bewoners. Het is er nog wel verschrikkelijk ploeteren. De Romein Plinius heeft rond het begin van de jaartelling met ons te doen als hij ziet hoe de terpbewoners in zijn ogen in de modder wonen, constant bedreigd door het water. Dat is ook zo, maar daarmee leren we met vallen en opstaan wel iets dat voor de handel van cruciaal belang is: drijven.

Zo krijgen we het al doende in de vingers: handeldrijven.

HET ROMEINSE RIJK

Ik zeg nou wel ‘we’, maar daar is in die tijd nog geen sprake van. ‘We’ vormen een grensgebied in een uithoek van het Romeinse Rijk, zonder enige nationale samenhang. Een gebied waar de Rijn de grens is tussen de beschaving ten zuiden, en de barbaren ten noorden van de rivier. Zo zien de Romeinen dat tenminste; in werkelijkheid is het gebied boven de Rijn het domein van de vrije Friezen en Germanen.

Dat we geleidelijk aan veranderen van jagers en verzamelaars in landbouwers brengt door de opslag van overschotten eindelijk wat handelsmogelijkheden met zich mee. Het zal nu zo’n 3.000 jaar geleden zijn dat ijzer en zout belangrijke handelsartikelen beginnen te worden, net als koper uit Cornwall en de Harz, dat door rondtrekkende kooplieden ook naar de Lage Landen wordt gebracht.

Dankzij de Romeinen – in hun tijd goede handelaren, echt waar, petje af – ontstaan er her en der steden: Noviomagus (Nijmegen), Trajectum (Utrecht) en Forum Hadriani (Voorburg). Naast woonplaatsen zijn dit vooral marktplaatsen.

Het muntgeld doet zijn intrede, net als de scheepvaart over zee en over de rivieren, en wegtransport over een uitgebreid netwerk van Romeinse rijkswegen. Er komt een bloeiende handel op gang in de gebieden die tot het Romeinse Rijk behoren, en in de grensplaatsen wordt ook handelgedreven met de buitengebieden. Germanen ruilen er hun huiden, vee en barnsteen tegen bijvoorbeeld glaswerk en keramiek.

Ik geniet volop van deze opbloei in het landje waar ik inmiddels een beetje van begin te houden. Ik houd van varen, niet om een beetje dom op het water te zitten dobberen met een krat bier tussen de voeten, zoals ik tegenwoordig veel

zie. Voor mij is varen een aangename en voordelige manier om van A naar B te komen terwijl je toch een flinke lading mee kunt nemen. En die lading, daar gaat het om. Water heeft dit land meer dan genoeg, en mensen die goed bootjes kunnen bouwen ook. Er komt een kleinschalige rivierhandel op, waar ik enthousiast aan meedoe. Al snel heb ik een vloot zeilpunters, waar ik boerenjongens voor inhuur die wel eens wat anders willen zien dan de achterkant van een koe. Ik handel in van alles, in mijn opslagplaats in het strategisch gelegen Giethoorn liggen gebruiksvoorwerpen en voedingsmiddelen, maar ook: een stapel tekeningen van blote vrouwen. Vooral in de afgelegen gehuchtjes betalen ze daar een flinke prijs voor. Zo leg ik alvast de fundamenten voor een van de meest winstgevende bedrijfstakken die ons land in latere tijd zal kennen. Ik ben optimistisch over de toekomst, zie veel groeikansen, maar helaas beginnen in de derde eeuw de Romeinse keizers roet in het eten te gooien. Ze gaan knoeien met dat onmisbare bestanddeel voor een gezond goederenverkeer: het muntgeld. Er worden stukjes afgeknipt, goud wordt met zilver vermengd, zilver met koper. Enorm dom, want daarmee verpest je de handel. Ik probeer ze nog te waarschuwen en doe allerlei influisteringen. Maar het helpt niet. De kortzichtigheid en het benepen eigenbelang – iets heel anders dan het ‘welbegrepen eigenbelang’ waar mijn goede vriend Frits Bolkestein het later over zal hebben – vieren hoogtij. De ruilhandel groeit terwijl transacties in geld afnemen. De kruidenier begint aan zijn opmars. ‘Je moet groot denken,’ zeg ik steeds, ‘net als de Romeinen. Denk je dat die hun wereldrijk hadden kunnen bouwen als ze waren blijven steken in “mag het een onsje meer zijn?”’ Maar de Romeinen maken er zelf ondertussen ook niks meer van. In de vierde eeuw, onder keizer Diocletianus en zijn opvolgers leeft het rijk nog even op, maar in 402 trekt Rome zijn legioenen terug van de Rijn grens om Italië zelf te verdedigen.

DUISTERE MIDDELEEUWEN

De val van het Romeinse Rijk doet de handel en de economie jammer genoeg ineenstorten. Het muntgeld verdwijnt geheel uit de circulatie; wat overblijft is een ruilhandel met een sterk lokaal en regionaal karakter. Ruilhandel is goed bedoeld, maar het zet geen zoden aan de dijk: je kunt geen omzet maken. Een kip hier, een kaas daar, het is handel voor hobbyïsten en inderdaad: kruideniers. Dat blijft zo gedurende de ‘duistere middeleeuwen’, waar een handelaar met enige ambitie maar weinig te zoeken heeft.